

HERFSTTIJ VAN DE ECOLOGISCHE POLITIEK

— Opkomst, bloei en verval van groene partijen

Wim van Noort

Het Europese politieke toneel is van het eind van de Tweede Wereldoorlog tot aan de jaren zeventig beheerst geweest door drie politieke stromingen: de sociaal-democratie, het liberalisme en de christen-democratie en conservatieven. In Zuid-Europa namen daarnaast de communisten een belangrijke plaats in. Daarna deden zich echter grote wijzigingen voor in het politieke landschap. Een van de belangrijkste daarvan was de opkomst van groene of ecologische partijen, die zich niet alleen verzetten tegen de vervuiling van het milieu, de aantasting van de natuur en de uitputting van grondstoffen maar tevens in het algemeen post-materialistische waarden articuleerden zoals 'basisdemocratie' en 'ontplooiing'. In enkele Europese landen wisten de groene partijen electorale successen te boeken, mede door hun imago als 'protestpartij'. In onder andere de Bondsrepubliek Duitsland en België slaagden zij erin in de regering te komen.

Een electorale doorbraak van de groene partijen bleef echter uit, nergens zijn zij erin geslaagd een grote partij te worden. De kiezersvoorkeur heeft zich sinds de jaren negentig anders ontwikkeld dan het zich in de jaren zeventig en tachtig liet aanzien. Het zijn niet de groene partijen maar extreem-rechtse, populistische groeperingen die het tij mee hebben en veel proteststemmen trekken, terwijl groene partijen thans in feite tot het 'establishment' gerekend worden

In het Europees Parlement maken de groene partijen deel uit van de fractie De Groenen / Vrije Europese Alliantie, een bundeling van groenen en regionalisten. Die fractie heeft 42 (van de 732) zetels en heeft daarmee een vergelijkbare omvang als de fractie van Europees Unitair Links / Noords Groen Links, waar de Nederlandse SP bij aangesloten is. Ze is echter minder groot dan de liberale fractie en veel kleiner dan de conservatieve en sociaal-democratische fracties.

Een blik op de samenstelling van de fractie De Groenen / Vrije Europese Alliantie geeft een aardig beeld van de aanhang van groene partijen in Europa. Uit de volgende lidstaten heeft die fractie leden:

- Nederland: vier leden; twee GroenLinkers en de twee leden die in 2004 voor Europa Transparant in het Europees Parlement gekozen zijn;¹
- België: twee leden; één van het Vlaamse Groen! (voorheen Agalev) en één van het Waalse Ecolo;
- Luxemburg: één groen lid;
- Duitsland: dertien ‘Grünen’;
- Frankrijk: zes ‘verts’;
- Verenigd Koninkrijk: vijf leden; twee groenen, twee Schotse nationalisten, één Welshe nationalist;
- Denemarken: één lid, van de socialistische volkspartij (SF);
- Zweden: één groen lid;
- Finland: één groen lid (van de partij die recent toegetreden is tot een centrum-rechtse regeringscoalitie);
- Letland: één lid, dat de Russische minderheid vertegenwoordigt;
- Oostenrijk: twee groene leden;
- Spanje: drie leden; één groene, één Catalaanse groene en één regionalist;
- Italië: twee groene leden.

Het is duidelijk dat Midden-Europa het kerngebied van de groenen is, met Duitsland als belangrijkste lidstaat. In Zuid-Europa hebben de groenen al veel minder aanhang en in Oost-Europa komen ze er in het geheel niet aan te pas. Van de 42 leden van de fractie zijn er 34 ‘groen’ en vijf ‘regionalist’ (de overige drie zijn de twee transparanters en het Deense lid). Dat de regionalisten zich verbonden hebben met de groenen, kan twee oorzaken hebben. In de eerste plaats hoeven de regionalisten dan geen keuze te maken tussen de verschillende politieke hoofdstromen en in de tweede plaats bestaat er ook een zekere ideële verwantschap. Decentralisatie is ten slotte in het algemeen een van de waarden van groene partijen en bewegingen.

In de Oost-Europese, post-communistische samenlevingen hebben de groene partijen dus weinig steun. Dat geldt ook voor de voormalige DDR, in de ‘nieuwe bondslanden’ krijgen de Grünen aanmerkelijk minder stemmen dan in de oude, westelijke bondslanden. Dat de groene partijen in Midden-Europa aanmerkelijk sterker vertegenwoordigd zijn dan in Zuid-Europa en de Angelsaksische landen, is te verklaren met behulp van de typologie van verzorgingsstaten van Gøsta Esping-

¹ Deze laatste twee hebben inmiddels bonje gekregen met hun partij maar maken nog wel deel uit van dezelfde fractie. Die bonje leek vooral te maken te hebben met persoonlijke animositeit tussen de twee Europese parlementariërs van Europa Transparant, Paul van Buitenen en Els de Groen. Zie ‘De opkomst en ondergang van de antifraudepartij van klokkenluider Paul van Buitenen’ in *NRC Handelsblad*, 22-7-2005.

Andersen.² Esping-Andersen onderscheidt drie typen verzorgingsstaten: de liberale, de corporatistische en de sociaal-democratische.

De *liberale verzorgingsstaten* hebben een laag niveau van universele collectieve voorzieningen, die als een 'vangnet' fungeren. De Angelsaksische landen (de vs, Canada, het Verenigd Koninkrijk, Ierland) hebben veel weg van liberale verzorgingsstaten.

In de *corporatistische verzorgingsstaten* is de sociale zekerheid in sterke mate per beroep en bedrijfstak geregeld. Zeker in de publieke sector zijn de sociale voorzieningen voor het personeel goed te noemen. De arbeidsparticipatie van vrouwen is laag, mede omdat de verzorgingsarrangementen sterk op kostwinners georiënteerd zijn. De collectieve voorzieningen zijn dus niet universeel maar variëren. Dit type verzorgingsstaat treffen we aan in continentaal Europa: België, Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk en Italië.

Esping-Andersen typeert Denemarken, Noorwegen en Zweden als *sociaal-democratische verzorgingsstaten*. Hier zijn het niveau van de universele collectieve voorzieningen én de arbeidsparticipatie van vrouwen hoog.

De typering van Nederland is omstreden. In de optiek van Esping-Andersen is Nederland een sociaal-democratische verzorgingsstaat, maar andere auteurs beschouwen Nederland als een corporatistische verzorgingsstaat. De auteurs van de CPB- en SCP-publicatie *Sociaal Europa* kiezen voor de middenweg door Nederland als een mengvorm van de corporatistische en sociaal-democratische verzorgingsstaat aan te duiden.

Dezelfde auteurs brengen een nuancering op de typologie van Esping-Andersen aan door nog een vierde categorie verzorgingsstaten te onderscheiden, namelijk de *mediterrane* (Griekenland, Italië, Portugal en Spanje).³ Net als in corporatistische verzorgingsstaten is de sociale bescherming afgestemd op beroep en bedrijfstak, maar het niveau van de voorzieningen wisselt nog sterker dan in corporatistische staten. Patronage- en clientèlerelaties zijn sterk bepalend voor de kwaliteit van de voorzieningen.

Al met al lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat groene partijen vooralsnog alleen electoraal succes hebben weten te boeken in corporatistische verzorgingsstaten. In ieder geval drie van die staten (Duitsland, Nederland en Oostenrijk) kenmerken zich door verzuiling, een sterke positie van christen-democratische en sociaal-democratische partijen en traditioneel zwakke communistische partijen. Het aantal stakingen is er niet groot en er heerst vergeleken met Zuid-Europese en Angelsaksische landen een grote mate van arbeidsvrede. Groene partijen lijken te

2 Gøsta Esping-Andersen, *The three worlds of welfare capitalism* (Polity Press: Cambridge, 1990).

3 Paul Dekker, *Sociaal Europa. Europese Verkenning. 1. Bijlage bij Staat van de Europese Unie 2004. Bijzondere Publicatie 48* (Centraal Planbureau en Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag, 2003), 30-37.

profiteren van het in vergelijking met liberale verzorgingsstaten hoge niveau van collectieve voorzieningen in corporatistische verzorgingsstaten maar zetten zich tegelijkertijd af tegen het in die landen vanouds sterk aanwezige cultureel conservatisme.⁴ Juist hier hebben de zogenaamde nieuwe sociale bewegingen, zoals de milieu- en vredesbeweging, een grote bloei gekend.

België en Frankrijk passen minder goed in dit patroon. Voor België moeten we onderscheid maken tussen Vlaanderen en Wallonië. De sociaal-politieke verhoudingen in Vlaanderen lijken op die in Duitsland, Nederland en Oostenrijk, maar in Wallonië is het beeld anders. Hier domineert sinds de jaren twintig de Parti Socialiste, nam de communistische partij anders dan in Vlaanderen jarenlang een sterke positie in en heerst er vanouds veel arbeidsonrust. Men name de arbeiders uit Henegouwen en Luik zijn tamelijk militant. De sociale strijd staat hier voorop en opmerkelijk genoeg sloegen de acties in het begin van de jaren tachtig tegen de plaatsing van kruisraketten in Wallonië veel minder aan dan in Vlaanderen, ofschoon het Waalse dorp Florennes aangewezen was basis voor de plaatsing van kruisraketten. De politicologen Staf Hellemans en Herbert Kitschelt stellen in hun vergelijkende studie van Agalev en Ecolo: 'In Vlaanderen hebben de nieuwe sociale bewegingen een groter deel van de bevolking weten te mobiliseren dan in het Franstalige landsgedeelte. Vooral in de vredesbeweging viel die asymmetrie op. De meer intensieve links-libertaire mobilisatie in Vlaanderen kan op zijn beurt het gevolg zijn van de hogere welvaart en verstedelijking in Vlaanderen.'⁵

De Waalse groene partij Ecolo kwam in 1981 voor het eerst in het Belgische parlement terecht en beleefde haar hoogtepunt in 1999, toen ze bijna 20% van de stemmen in Wallonië behaalde. Net als Agalev schoof ze daarna aan bij de paarse coalitie-Verhofstadt, verloor ze zwaar in 2003 en herstelde ze zich in 2007. Volgens Hellemans en Kitschelt hadden Agalev en Ecolo veel overeenkomstige kenmerken en ontwikkelingen, zij het dat de Agalev-leden militanter waren en Ecolo meer een specifieke milieupartij was.

In Frankrijk domineerde de 'traditionele' communistische partij, de PCF, vanaf 1945 het politieke toneel ter linkerkant. Zeker arbeiders in de publieke sector tonen zich er erg strijdvaardig en stakingsbereid. Ook hier was het verzet tegen de plaatsing van kruisraketten relatief zwak. Vanaf de jaren zeventig nemen ecologische groeperingen deel aan verkiezingen in Frankrijk. In 1984 kwam Les Verts tot stand als samenwerkingsverband van diverse ecologische organisaties en sindsdien nemen zij met wisselend succes aan verkiezingen deel. Aanvankelijk ver-

4 Dit cultureel conservatisme, dat gericht is op bescherming van het gezin en op de man als kostwinner, is mede veroorzaakt door de grote invloed van christen-democratische partijen in die landen. In Scandinavische en Angelsaksische landen zijn er geen sterke christelijke partijen en is mede daardoor het culturele klimaat van oudsher minder conservatief.

5 Staf Hellemans en Herbert Kitschelt, 'Agalev en Ecolo als links-libertaire partijen. Of de partijpolitieke vertaling van een nieuwe breuklijn' in *Res Publica* jr. 32 (1990) nr. 1, 81-94, 91.

klaarden de Franse groenen dat zij niet links en niet rechts waren, maar in 1994 kozen zij uitdrukkelijk voor het linkse kamp en in de periode 1997-2002 waren zij vertegenwoordigd in de regering-Jospin. Het Franse kiesstelsel is een ernstige belemmering voor kleine partijen. Als gevolg van het districtenstelsel hebben de groenen nooit meer dan zes zetels in de Assemblée Nationale behaald en bij presidentsverkiezingen stemmen de kiezers in de eerste ronde vaak 'strategisch', dat wil zeggen op een kansrijke kandidaat. Les Verts boekten de beste resultaten bij Europese Verkiezingen en lokale en regionale verkiezingen, tot een maximum van ongeveer tien procent van de stemmen. Overigens doet hetzelfde verschijnsel zich voor bij groene partijen in andere landen en andere kleine partijen, die vaak hun beste resultaten boeken bij verkiezingen waar het minst op het spel staat.

In het vervolg van dit artikel zal ik me beperken tot de groene partijen in Nederland, Duitsland en Vlaanderen. Het voordeel van die selectie is dat ik me kan richten op een klein aantal in diverse opzichten betrekkelijk homogene landen, waar de groenen het meest succesvol zijn. De (door de CPB- en SCP-onderzoekers geamendeerde) typologie van verzorgingsstaten van Esping-Andersen verwijst voor een deel naar cultuurgrenzen in Europa: het Angelsaksische Europa versus het continentale Europa en Noord-Europa versus Zuid-Europa. Ik stel hier de ontwikkeling van de groene partijen in continentaal Europa centraal. Wallonië en Frankrijk lijken de overgangszone te vormen tussen Noord-Europa en het mediterrane Zuid-Europa en laat ik daarom hier buiten beschouwing.

Ik zal een schets geven van de opkomst en ontwikkeling en de discussiepunten en dilemma's van de belangrijkste groene partijen in respectievelijk Nederland, Vlaanderen en Duitsland. Vervolgens zal ik de drie partijen met elkaar vergelijken, om af te sluiten met een beschouwing over de toekomstopties van de groene partijen.

NEDERLAND: GROENLINKS EN DE GROENEN⁶

De Nederlandse groene politiek wijkt in ten minste één opzicht sterk af van die in Vlaanderen en Duitsland. Ondanks de lage kiesdrempel bij verkiezingen voor de Tweede Kamer en de bloei van de milieubeweging en de anti-kernenergiebeweging in de jaren zeventig en tachtig is er geen sterke specifiek groene partij ontstaan. De oorzaak hiervoor was de aanwezigheid van en toenadering tussen

6 Voor informatie over groene partijen in het algemeen en Nederland in het bijzonder is het door Marius de Geus geredigeerde boekje *Varianten van groen. Theorie en praktijk* (Stichting Ir. Marten Bierman: Leende, 1997) bruikbaar. Voor de totstandkoming van GroenLinks zie Paul A.M. Lucardie, Gerrit Voerman en Wijbrandt H. van Schuur, *Verloren illusie, geslaagde fusie? GroenLinks in historisch en politicologisch perspectief* (DSWO Press: Leiden, 1999).

enkele kleinere linkse partijen die een actieve rol speelden in de milieubeweging, met name de PPR en de PSP.

De PPR en de PSP waren sterk vertegenwoordigd in de nieuwe sociale bewegingen van de jaren zeventig. Dat gold aanvankelijk niet voor de derde kleine linkse partij, de CPN, die de sociale strijd en de gevaren van het West-Duitse revanchisme voorop stelde. Zo was de CPN wel tegen de bouw van de snelle kweekreactor in het West-Duitse Kalkar, maar niet uit milieuoverwegingen. De partij vreesde dat de Duitsers met de kweekreactor atoomwapens zouden kunnen ontwikkelen. Tegen kerncentrales in Oost-Europa had de CPN halverwege de jaren zeventig geen bezwaar.

De catastrofale verkiezingsnederlaag van de kleine linkse partijen bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1977, toen ze terugvielen van 10,8% naar 4,3%, was het startsein voor een geleidelijke toenadering tussen de drie partijen. Daar kwam bij dat de CPN zich voorzichtig 'vernieuwde' en post-materialistische waarden begon te omarmen.

Een nieuwe ontwikkeling deed zich in oktober 1982 voor, toen PPR-senator B. de Gaay Fortman met enkele andere leden van de PPR, maar buiten het partijbestuur van de PPR om, bij de kiesraad de Groene Partij Nederland (GPN) als politieke partij liet registreren. De initiatiefnemers verklaarden dat zij daarmee wilden voorkomen dat extreem-rechtse elementen de term 'groen' zouden misbruiken. Tevens wilden ze hiermee electorale concurrentie voor de PPR tegengaan.

De GPN wilde een platform zijn voor de partijen ter linkerzijde van de PvdA en stond daarom ook bekend als Groen Platform. Dit platform voerde besprekingen met CPN, PPR en PSP met het oog op een gezamenlijke lijst bij de Europese verkiezingen in 1984. Het resultaat van die besprekingen was dat CPN, PPR, PSP én Groene Partij Nederland onder de benaming Groen-Progressief Akkoord (GPA) deelnamen aan die verkiezingen. Als GPN'ers figureerden op die lijst enkele onafhankelijke, dat wil zeggen niet bij de drie andere partijen aangesloten, kandidaten.

Niet alle leden van de GPN waren het eens met die gang van zaken. Vooral de deelname van de CPN aan het GPA riep weerstand op. Een aantal leden van de GPN splitste zich af en richtte een eigen partij op die onder de naam Europese Groenen aan de Europese verkiezingen deelnam. De Europese Groenen behaalden 1,3% (geen zetels), tegen 5,6% voor het GPA (twee zetels). Onder de benaming Federatieve Groenen namen de dissidenten vervolgens deel aan de Tweede Kamerverkiezingen van 1986, wederom zonder succes. Vervolgens fuseerden zij met de lokale partij Groen Amsterdam tot De Groenen. Toen De Gaay Fortman c.s. naar aanleiding van de vorming van GroenLinks in 1989 de GPN ophief, waren De Groenen de enige 'puur groene' partij.

Drie medewerkers van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, Paul Lucardie, Wijbrandt van Schuur en Gerrit Voerman, hielden in het begin van de jaren negentig een vergelijkende enquête onder de leden van Groen-

Links en De Groenen.⁷ Daarbij kwamen twee met elkaar samenhangende verschillen naar voren: Leden van De Groenen waren meer getuigenisgericht en ‘groener’, terwijl leden van GroenLinks meer bestuursgericht en gematigder waren. Als geheel leken De Groenen, die toen zo’n 450 leden telden, een marginale positie in te nemen en de onderzoekers concludeerden dan ook in 1993: ‘De enige puurgroene partij in de Nederlandse politiek kan zich electoraal en organisatorisch slechts met moeite handhaven.’ De Groenen hadden ook nog eens voortdurend te maken met crises en afsplitsingen.

Er is weinig reden die conclusie in 2007 bij te stellen. De enige wapenfeiten van De Groenen zijn de verovering van enkele zetels in gemeenteraden en provinciale staten, waarbij één groene in Zwolle het tot de eerste en enige groene wethouder wist te brengen. In 1995 gingen De Groenen voor de Eerste Kamerverkiezingen een lijstverbinding aan met regionale groeperingen. Die lijstverbinding leverde Marten Bierman dankzij voorkeurstemmen een zetel op. De Groenen zijn er echter nooit in geslaagd door te dringen tot de Tweede Kamer en ook buitenparlementair hebben ze geen potten weten te breken. Inmiddels lijken De Groenen op sterven na dood te zijn.

Anders is het gesteld met GroenLinks, dat zich electoraal en organisatorisch wel heeft weten te handhaven. In 1990 had GroenLinks 15.900 leden. Het aantal liep vervolgens terug naar 11.700 in 1996 en daarna langzaam maar gestaag tot 23.490 in 2007. De electorale lotgevallen van GroenLinks zijn nogal wisselend. De uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen valt bijna altijd tegen. Alleen in 1998 boekte GroenLinks grote winst, toen de partij van vijf naar elf zetels sprong. Daarna liep het aantal zetels geleidelijk terug, tot zeven in 2006. Bij andere verkiezingen doet GroenLinks het in de regel wat beter, waarschijnlijk omdat er dan minder reden is om ‘strategisch’, dat wil zeggen op de PvdA als grote partij, te stemmen. Electoraal staat GroenLinks in de schaduw van de SP, die zich veel succesvoller als concurrent van de PvdA gemanifesteerd heeft. GroenLinks is er niet in geslaagd toe te treden tot de regering, maar heeft zich wel stevig in de gemeentebesturen genesteld. De gestage toename van het aantal gemeenten waarin GroenLinks wethouders levert is opmerkelijk. In 1989 waren het er zestien en dat aantal is vervolgens gegroeid tot dertig in 1994, 47 in 1998 en 59 in 2002. In 2006 waren er zo’n negentig GroenLinkse wethouders.

Sinds de oprichting hebben zich in de opvattingen van de leden van GroenLinks belangrijke veranderingen voltrokken. Uit het hiervoor aangehaalde onderzoek uit 1992 bleek dat de leden van GroenLinks er niet alleen ‘groene’ of ‘ecologistische’,

7 Lucardie, Voerman en Van Schuur, ‘Groen in gradaties. Een vergelijking tussen de leden van Groen Links en De Groenen’ in *Jaarboek 1992, Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen: Groningen, 1992). Zie daarnaast Idem, *Verloren illusie, geslaagde fusie?*.

maar ook 'rode' of socialistische standpunten op na hielden. Een onderzoek van Lucardie en Van Schuur uit 2002 toonde aan dat deze socialistische en pacifistische denkbeelden tien jaar later nauwelijks nog aanwezig waren. De onderzoekers interpreteerden dit als 'aanpassing aan de tijdgeest', er waren in dit opzicht geen significante verschillen tussen 'oude' en 'nieuwe' leden. In twee opzichten onderscheidde GroenLinks zich nog wel duidelijk van andere partijen, namelijk met haar groene standpunten en pleidooien voor een 'kleurrijke' samenleving. GroenLinks was duidelijk naar het midden getrokken.⁸

Zo lijkt GroenLinks anno 2007 inhoudelijk vooral een voortzetting van de PPR te zijn. De socialistische inbreng van PSP en CPN is nauwelijks meer terug te vinden. De achterban van GroenLinks vertoont in sociologisch opzicht grote overeenkomsten met de aanhang van PPR en PSP in de jaren zeventig, veel aanhang onder studenten en leden van de nieuwe middenklasse. Vooral in de studentensteden (Groningen, Nijmegen, Utrecht, Amsterdam, Leiden) trekt GroenLinks veel stemmen. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 in mijn woonplaats Leiden scoorde GroenLinks hoog in dezelfde stembureaus waar ook de vvd en D66 het goed deden, zoals in de binnenstad. Waar de SP en in mindere mate de PvdA goede resultaten boekten, lag de aanhang van GroenLinks in de regel onder het gemiddelde. Hetzelfde beeld zien we in Den Haag, waar er op het niveau van stembureaus een sterke negatieve correlatie bestaat tussen de resultaten van respectievelijk GroenLinks en de SP.⁹

Zo is GroenLinks anno 2007 te karakteriseren als een sterk bestuurlijk georiënteerde post-materialistische maar in sociaal-economisch opzicht niet linkse partij van min of meer kosmopolitische hoogopgeleiden. Femke Halsema kwalificeerde GroenLinks in 2004 als de laatste links-liberale partij. Na protest van de achterban maakte zij daar 'vrijzinnig' van. Als de lijn-Halsema definitief zegeviert binnen GroenLinks en de lijn-Pechtold in D66 dominant blijft, lijkt een fusie van GroenLinks met D66 tot een middelgrote links-liberale partij zeer waarschijnlijk. In dat geval ontstaat er een kleine tot middelgrote libertaire partij van hoger opgeleiden met een grote inhoudelijke en sociologische afstand tot de SP. Zo'n partij zal zich net zoals GroenLinks en in mindere mate D66 op papier sterk maken voor het milieu maar in de praktijk vermoedelijk sterk modegevoelig zijn. Binnen GroenLinks is er wel verzet tegen de huidige koers van leden die de partij te bestuurlijk en elitair vinden. Zij pleiten voor een groenere (!) en linksere koers en sterkere banden met sociale bewegingen. Vooralsnog lijken de critici echter een minderheid te vormen.

8 Lucardie en Van Schuur, 'Vergrijst GroenLinks? Een vergelijkende analyse van de politieke opvattingen van leden van GroenLinks in 1992 en 2002' in *Jaarboek 2005 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen: Groningen, 2006), 144-153.

9 *Den Haag in cijfers* te lezen op www.denhaag.nl.

BELGIË: AGALEV EN GROEN!¹⁰

In het begin van de jaren zeventig richtte de jezuïetenpater Luc Versteylen de ‘herlevingsbeweging’ Anders Gaan Leven op. Aanvankelijk was het een a-politieke beweging die zich richtte op herwaardering van de ‘zachte waarden’ in de samenleving. In de loop van de jaren zeventig nam de beweging deel aan buitenparlementaire acties en vanaf 1977 deed ze onder de afkorting Agalev mee aan verkiezingen. Formeel organiseerde één van de werkgroepen van het Landelijk Beraad van de beweging AGALEV de verkiezingsdeelname. Het eerste grote electorale succes boekte Agalev in 1981, toen ze bijna 5% van de Vlaamse stemmen behaalde en twee zetels (op een totaal van 212) in het Belgische parlement in de wacht sleepte. Als reactie op dit succes werd Agalev in 1982 officieel een politieke partij.

Sindsdien wist Agalev haar verkiezingsresultaten langzaam maar zeker te verbeteren. De grote klapper kwam in 1999, toen Agalev bij diverse verkiezingen ruim 11% van de Vlaamse stemmen kreeg en toetrad tot de federale regering-Verhofstadt en de Vlaamse deelregering – in beide gevallen samen met liberalen en sociaal-democraten. De regeringsdeelname leverde echter een electorale kater op, want bij de federale verkiezingen van 2003 haalde Agalev slechts 3,9% van de stemmen. Ten gevolge van de door Agalev gesteunde invoering van een kiesdrempel van 5% verloor zij daardoor al haar parlementszetels. Uiteraard was deelname aan de paarse coalitie daarmee ook verleden tijd. Als reactie op de desastreuze verkiezingsuitslag werd de partij gemoderniseerd en haar structuur gestroomlijnd. De meest opvallende verandering was de naamswijziging, van Agalev naar Groen!, waarmee Agalev zich voegde in het kamp van de traditionele Vlaamse partijen die ook alle hun naam veranderd hebben om de indruk te wekken dat ze zichzelf vernieuwen (anders dan het Vlaams Blok, dat zijn naam moest veranderen naar aanleiding van een rechterlijke uitspraak). In 2004 herstelde Agalev zich enigszins bij de Vlaamse verkiezingen, ze behaalde 7,6% van de stemmen, maar ook hier kwam een einde aan de regeringsdeelname. Bij de recente federale verkiezingen boekte Groen! met 6,3% van de Vlaamse stemmen een bescheiden winst en keerde terug in het federale parlement. Ze boekte haar beste resultaten in de kantons Leuven en Gent.

Opmerkelijk is dat het aantal leden van Agalev/Groen! Zeer gering is en slechts ongeveer 1% van het aantal kiezers bedraagt. Het ledental was tot halverwege de jaren tachtig ongeveer duizend, liep op tot enkele duizenden aan het einde van de jaren tachtig en is anno 2007 zo'n 6.500. Het aantal leden van Agalev/Groen! blijft ver achter bij dat van de traditionele Vlaamse partijen. Zo hebben de christen-democraten 90.000 en de sociaal-democraten 70.000 leden. Het groene ledental

10 Het boek van Kris Deschouwer, *De wortels van de democratie* (Hadewijck: Antwerpen, 1996) geeft het meest uitvoerige overzicht van de ontwikkelingen en kenmerken van Agalev.

is opmerkelijk genoeg, gemeten aan het aantal kiezers, vergelijkbaar met dat van de grote tegenvoeter Vlaams Belang, dat er 20.000 heeft.

In hun analyses van Agalev stemmen de politicologen Kris Deschouwer, Marc Swyngedouw, Partick Stouthuysen en Hellemans & Kitschelt sterk overeen.¹¹ De waarden waar Agalev voor staat, worden als post-materialistisch, kosmopolitisch/cultureel open en links-libertair gekarakteriseerd. In klassieke zin is Agalev nauwelijks links te noemen. Voorzover haar leden al anti-kapitalistische maatregelen voorstaan, zijn dat middelen om de gewenste ecologische veranderingen door te voeren. Anders dan de traditionele Vlaamse partijen heeft Groen! geen duidelijk afgebakende sociale basis. Zij steunt op tamelijk jonge, individualistische hoogopgeleiden die zichzelf als politiek invloedrijk beschouwen. Stouthuysen spreekt in dit verband van 'secundaire elites' die nog geen deel uitmaken van het establishment. De basis van Agalev bestond voor een groot deel uit progressieve christenen die gebroken hadden met de rooms-katholieke zuil maar zich niet herkenden in andere traditionele partijen. Stouthuysen stelt ook dat Agalev/Groen! enerzijds te typeren is als een protestbeweging maar anderzijds ook bijdraagt aan politieke demobilisatie omdat zij zich richt op vraagstukken van beperkte omvang, op problemen in de 'eigen voortuin'.¹²

Interessant is ook de organisatiestructuur van Agalev/Groen!, waar vooral Deschouwer over schrijft. Ook in haar structuur zet de partij zich namelijk af tegen de traditionele partijen. Zij wil door middel van de doorvoering van basisdemocratische principes voorkomen dat de door Michels 'ontdekte' *Ijzeren Wet van de Oligarchie* optreedt. Voorbeelden van dat soort principes zijn collectief leiderschap, roulering van functies en anti-cumulatiebepalingen, waarbij de Duitse Grünen een voorbeeldfunctie vervulden. Zoals de Grünen echter hun organisatie gestroomlijnd hebben, met name na de verkiezingsnederlaag in 1990, heeft ook Agalev dat gedaan in 1985 en 2003. Zo egalitair zijn de groenen in de praktijk nu ook weer niet. Hellemans en Kitschelt typeren Agalev als een 'stratarchische' ofwel losjes gestructureerde kaderpartij, waarin de verschillende geledingen een ruime autonomie hebben.¹³ Een gevolg is dat de fractie de leidende en sturende geleding van de partij is.¹⁴

Agalev/Groen! is begonnen als protestpartij van vooral hoger opgeleide jongeren maar lijkt nu deel uit te maken van het politieke establishment. Als protestpartij is zij overvleugeld door het Vlaams Blok c.q. Vlaams Belang, dat echter op

11 Deschouwer, *De wortels van de democratie*; Patrick Stouthuysen, 'De politieke identiteit van de Vlaamse Groene Partij AGALEV' in *Res Publica* jr. 25 (1983) nr. 2/3, 349-374; Marc Swyngedouw, 'De opkomst en doorbraak van Agalev en Vlaams Blok de jaren tachtig en negentig' in *Acta politica* jr. 29 (1994) nr. 4, 453-476; Hellemans en Kitschelt, 'Agalev en Ecolo'.

12 Stouthuysen, 'De politieke identiteit van de Vlaamse Groene Partij', 350-351.

13 Hellemans en Kitschelt, 'Agalev en Ecolo', 86, 89.

14 Deschouwer, *De wortels van de democratie*, 118-119.

lager opgeleiden steunt en diametraal tegenovergestelde standpunten verdedigt. In 1990 stelden Hellemans en Kitschelt de volgende vraag: 'Blijft het bij de institutionalisering van een politiek segment dat uit ongeveer 10% van de bevolking bestaat, of fungeren de nieuwe partijen als prefiguraties van een zich organisatorisch en ideëel veranderend politiek landschap?'¹⁵ Het lijkt er anno 2007 op dat het inderdaad bij de institutionalisering gebleven is. Sinds 1990 staan de Vlaamse verkiezingen vooral in het teken van de opmars van het Vlaams Blok en is er geen groene doorbraak geweest.

DUITSLAND: DE GRÜNEN¹⁶

In de jaren vijftig, zestig en zeventig maakten in de Bondsrepubliek Duitsland de conservatieve CDU/CSU, de sociaal-democratische SPD en de liberale FDP politiek de dienst uit. De kiesdrempel van 5% vormde een ernstige belemmering voor nieuwe partijen; zo bracht de Deutsche Friedensunion het in 1961 tot 1,9% en in 1965 tot 1,3% van de stemmen. Het was onvoldoende om zetels in de Bundestag te veroveren. De Grünen waren de eerste partij die het monopolie van de drie gevestigde partijen wist te doorbreken toen ze in 1983 met 5,6% van de stemmen de Bundstag intrad.

De Grünen waren halverwege de zeventig gevormd door activisten uit de nieuwe sociale bewegingen. Vanaf 1979 namen ze deel aan verkiezingen en in 1980 constitueerden ze zich in Karlsruhe formeel als politieke partij. De Grünen profileerden zich als een 'anti-partijen partij' met sociale, ecologische, basis-democratische en pacifistische uitgangspunten. Al spoedig deed zich de eerste afsplitsing voor. Conservatieve milieuactivisten, die zich ergerden aan de weinig milieuvriendelijke opstelling van de CDU, hadden meegewerkt aan de oprichting van de Grünen maar hadden weinig affiniteit met de linkse koers die de partij insloeg. Zij vormden in 1981 de conservatieve Ökologisch-Demokratische Partei (ÖDP), die nog steeds bestaat en vrijwel uitsluitend in Zuid-Duitsland actief is en aanhang heeft. De ÖDP heeft ruim zesduizend leden, waarvan meer dan de helft in Beieren, waar ze ook enkele honderden vertegenwoordigers in gemeenteraden heeft. In Beieren haalt de partij bij regionale verkiezingen zo'n 2% van de stemmen.

De snelle electorale successen van de Grünen gaven al snel aanleiding tot hevige onderlinge discussies. In zijn vergelijkende studie van meningsverschillen in de groene partijen in Nederland, Frankrijk en Duitsland wees Cordier op drie fundamentele 'breuklijnen' binnen de groene partijen: blijft de partij autonoom of zoekt

¹⁵ Hellemans en Kitschelt, 'Agalev en Ecolo', 94.

¹⁶ Een toegankelijke publicatie die een algemeen overzicht geeft van de Grünen is mij niet bekend.

ze samenwerking?; stelt de partij zich links op en zo ja, sterk anti-kapitalistisch of meer gematigd (ofwel reformistisch)?; is de partij in milieukwesties radicaal en utopisch of pragmatisch? In Duitsland vielen die drie breuklijnen vrijwel samen, met als gevolg heftige twisten tussen twee 'vleugels', die bekend kwamen te staan als die van de 'fundis' en de 'realos'.

Aanleiding voor de conflicten was de situatie in de deelstaat Hessen, waar de SPD en de Grünen in de jaren tachtig samen een meerderheid hadden. Welke houding moesten de Grünen aannemen tegenover bestuurlijke verantwoordelijkheid? Aanvankelijk 'gedoogden' de Grünen een minderheidsregering van de SPD, maar vanaf 1985 namen zij deel aan de regering met Joschka Fischer als minister. Fischer ontpopte zich als de voorman van de 'realos' en kwalificeerde zijn tegenstanders als 'fundis'. In alle opzichten waren de fundis radicaler, zij moesten niets weten van coalities en compromissen en hielden vast aan de basisdemocratische principes van de partij – zoals roulering van functies. De fundis stelden de 'Gesinnungsethik' voorop, waarbij de *motieven* en bedoelingen van handelingen doorslaggevend zijn, terwijl de realos de 'Verantwortungsethik' hanteerden, waarin de *resultaten* van handelingen centraal staan. De fundis vormden zelf overigens ook geen homogeen geheel. Enerzijds waren er de Ökosozialisten, die de ecologische uitgangspunten wilden combineren met harde anti-kapitalistische strijd en voor een deel afkomstig waren uit radicale splinterpartijen als de Kommunistischer Bund, anderzijds waren er de Radikalökologen onder leiding van Jutta Ditfurth. De realos wonnen het pleit en de fundis verlieten omstreeks 1990 de Grünen. Een aantal Ökosozialisten vond zijn heil in de PDS, Jutta Ditfurth richtte in 1991 de Ökologische Linke op, een nog steeds bestaande splinterpartij van een paar honderd leden die alleen in Frankfurt am Main meetbare aanhang heeft.

Na het vertrek van de fundis trad er meer rust op binnen de groene gelederen, na het vertrek van eerst de conservatieve en daarna de radicale vleugel was er een homogener groep leden overgebleven. Markus Klein en Kai Arzheimer stelden in 1997 vast: 'De eco-socialisten, radicaal-ecologische en fundamentalistische krachten hebben binnen de partij vrijwel al hun invloed verloren.'¹⁷ Sinds 1987, toen de Grünen 8,3% van de stemmen behaalden, zijn de resultaten bij de bondsdagverkiezingen tamelijk stabiel, fluctuerend van 6,7% in 1998 tot 8,6% in 2002. Er is één uitzondering, namelijk bij de bondsdagverkiezingen van 1990, die in het teken stonden van de Duitse hereniging. De Grünen kwamen toen niet verder dan 3,8% van de stemmen en bleven dus onder de kiesdrempel. De Oost-Duitse burgerbeweging Bündnis 90 kwam echter wel in de Bondsdag en kort daarna fuseerde zij met de Grünen. Ook het regionale patroon in de uitslagen is tamelijk stabiel. De Grünen scoren relatief hoog in de deelstaten Baden-Württemberg, Ber-

17 Markus Klein en Kai Arzheimer, 'Grau in Grau. Die Grünen und ihre Wähler nach eineinhalb Jahrzehnten' in *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* jr. 49 (1997) nr. 4, 650-673, 670.

lijn, Bremen, Hamburg en Hessen. De kiezers van de Grünen zijn betrekkelijk jong en hoog opgeleid; anders dan bij de Nederlandse en Vlaamse groenen zijn vrouwen onder de groene kiezers niet oververtegenwoordigd.

Het 'finest hour' voor de Grünen brak aan in 1998, toen zij samen met de SPD toetrad tot de regering. Anders dan Agalev zijn de Grünen niet electoraal afgestraft voor de regeringsdeelname, ondanks de af en toe heftige controverses binnen de partij – met name ten tijde van de Duitse betrokkenheid bij de oorlog in Kosovo, die bij velen weerstand opriep vanwege de pacifistische uitgangspunten van de partij. Het weerwoord van minister Fischer was de Grünen niet alleen 'nie wieder Krieg' maar ook 'nie wieder Auschwitz' wilden. Er blijken dus nog steeds intense debatten te zijn binnen de groene gelederen, maar de heftigheid ervan is niet te vergelijken met de interne strijd uit de jaren tachtig, toen de partij bijna uiteenviel. De discussies over Kosovo leidden wel tot een teruggang in het ledental. Het aantal partijleden was in de loop van de tijd gegroeid van 9.000 in 1980 tot 50.000 in 1998. Na de 'Kosovo-crisis' stabiliseerde het aantal zich rond de 45.000, waarvan ongeveer 3.000 in Oost-Duitsland. Dat is nog geen tiende van de ledentallen van de SPD en de CDU.

Al met al zijn de Duitse groenen van een 'anti-partij partij' veranderd in een min of meer geïnstitutionaliseerde partij die nog maar moeilijk weg te denken is uit het Duitse politieke landschap. De partij heeft haar veerkracht bewezen door de diverse crises (de conflicten tussen fundis en realos, de verkiezingsnederlaag in 1990, de discussie over de Kosovo-oorlog) die zij overleefd heeft. Tegelijkertijd heeft zij de afgelopen twintig jaar geen substantiële electorale vooruitgang geboekt. Ook de interne organisatie van de partij is nu minder afwijkend van die van de traditionele partijen; in de praktijk hebben de Grünen voor een groot deel afstand gedaan van hun basisdemocratische idealen. Een verschil is wel de quoteringsregeling, waardoor de partij het hoogste aandeel vrouwen in vertegenwoordigende organen heeft. Vooralnog onduidelijk is wat de gevolgen van de totstandkoming van de Linkspartei voor de Grünen zullen zijn. De Linkspartei heeft recentelijk voor het eerst succes geboekt in West-Duitsland, bij de deelstaatverkiezingen in Bremen. Het is niet uit te sluiten dat de Linkspartei aantrekkingskracht uit zal oefenen op de meer activistische, radicale en socialistische Grünen, net zoals in Nederland de SP zuigkracht heeft op delen van de aanhang van Groen Links.

DE GROENEN VERGELEKEN

Als we nu de opkomst, kenmerken en ontwikkelingen van GroenLinks, Agalev/Groen! en de Grünen met elkaar vergelijken, dan springen de overeenkomsten in het oog. We kunnen als het ware een ideaaltypische schets geven van de groene partij in Midden-Europa.

De groene partij is in de loop van de jaren zeventig ontstaan in het kielzog van de nieuwe sociale bewegingen. Activisten uit de milieubeweging concludeerden dat de gevestigde partijen onvoldoende oog hebben voor de milieuproblematiek in het bijzonder en post-materialistische waarden in het algemeen en besloten op grond daarvan een groene partij op te richten. Die partij profileerde zich als een anti-partij partij; ze belichaamde andere waarden dan de gevestigde partijen en had een andere structuur, die niet hiërarchisch en bureaucratisch maar basisdemocratisch is.

De partij boekte haar eerste verkiezingsuccessen in de jaren tachtig. Tegelijkertijd deed zich een proces van institutionalisering voor, dat aanleiding gaf tot heftige ideële en strategische debatten tussen 'radicalen' en 'gematigden'. De gematigden wonnen het pleit en de partij schuwde bestuursverantwoordelijkheid niet. De ideologie was te typeren als links-libertair, de partij stroomlijnde en moderniseerde de interne structuur, die niet langer meer als basisdemocratisch te typeren is, al is ze nog altijd minder strak georganiseerd dan traditionele partijen. De electorale doorbraak bleef uit, vanaf de jaren negentig is de aanhang van de partij betrekkelijk stabiel, met tien procent van de stemmen als bovengrens. Anno 2007 is de band met buitenparlementaire bewegingen vrij zwak, wat mede toe te schrijven is aan de teruggang en institutionalisering van de nieuwe sociale bewegingen.

De kern van de aanhang van de groene partij bestaat uit betrekkelijk hoog opgeleiden, die echter niet bijzonder veel verdienen. Zij hangen post-materialistische waarden aan en werken voor een groot deel in de quartaire sector (onderwijs, gezondheidszorg, welzijnswerk, cultuur). De groene partij is daarmee een typische belichaming van wat de socioloog Frank Parkin al in 1968 middle-class radicalism noemde.¹⁸ De partij en haar aanhangers zijn in cultureel opzicht zeer vooruitstrevend; in economisch opzicht zijn ze minder geprofileerd.¹⁹ Culturele waarden staan voorop, in economisch opzicht lijkt de partij tussen liberalen en sociaal-democraten in te staan. Het aantal leden van de partij is gering, zo'n 1% van het aantal stemmers. In de praktijk hebben de volksvertegenwoordigers van de partij een grote autonomie en zijn zij het belangrijkste onderdeel van de partij.

Per partij doen zich (uiteraard) enkele afwijkingen voor van dit patroon. Zoals opgemerkt is GroenLinks anders dan de Belgische en Duitse zusterpartijen geen 'puur groene' partij. Door de ontstaanswijze van GroenLinks, als fusie van PPR, PSP en CPN, was het socialistische element aanvankelijk duidelijk sterker vertegenwoordigd dan in Agalev. De Grünen namen in dit opzicht een tussenpositie in, want hier waren leden van diverse rode splinterpartijen toegetreten die de kern

¹⁸ Frank Parkin, *Middle class radicalism. The social bases of the British Campaign for Nuclear Disarmament* (Manchester University Press: Manchester, 1968).

¹⁹ Voor de begrippen culturele progressiviteit en cultureel conservatisme zie Dick Houtman, *Een blinde vlek voor cultuur: sociologen over cultureel conservatisme, klassen en moderniteit* (Van Gorcum: Assen, 2000).

vormden van de ecosocialistische vleugel. Inmiddels is dit verschil nauwelijks nog relevant omdat geen van de drie partijen nog sterk socialistische invloeden heeft.

Daarnaast heeft GroenLinks anders dan Agalev en de Grünen geen regeringsverantwoordelijkheid gedragen. In de Bondsrepubliek was er van 1998 tot 2005 een rood-groene meerderheid, die er in Nederland en in Vlaanderen nooit geweest is. In België en in Vlaanderen waren de groenen nodig om de paarse coalitie in 1999 aan een meerderheid te helpen. In Nederland was GroenLinks daarvoor in 1994, niet nodig, omdat D66 toen als junior partner van PvdA en vvd fungeerde. Overigens lijkt het erop dat GroenLinks na de laatste Tweede Kamerverkiezingen een reële kans tot regeringsdeelname gemist heeft.

Agalev steunde in de beginjaren voor een groot deel op progressieve christenen die met de rooms-katholieke zuil gebroken hadden. De ontzuiling en secularisatie speelden bij GroenLinks en de Grünen geen rol, zij het dat één van de samenstellende partijen van GroenLinks, de PPR, ontstaan was als beweging van christenradicalen. Leden van Agalev lijken nog steeds verhoudingsgewijs meer bij christelijke dan sociaal-democratische organisaties (als vakbonden en ziekenfondsen) aangesloten te zijn, maar alle drie partijen zijn duidelijk als seculier te typeren.

In Duitsland valt het op dat er ook een (kleine) groen-conservatieve stroming aanwezig is, die in Nederland en Vlaanderen schittert door afwezigheid. De keerzijde daarvan is dat er in Duitsland bij de CDU/CSU enige gevoeligheid voor de milieuproblematiek lijkt te zijn, in tegenstelling tot bij de Nederlandse en Vlaamse zusterpartijen. Daarnaast lijken alle ontwikkelingen in de Bondsrepubliek heftiger te verlopen dan in de lage landen. Ook in GroenLinks en Agalev/Groen! wordt er gediscussieerd, maar de debatten onder de Grünen waren en zijn veel intenser en wellicht ook diepgaander.

Ook de politieke en culturele context waarbinnen de drie groene partijen opereren vertoont grote gelijkenissen. Tot in de jaren zeventig was 'links' in het offensief en leken de perspectieven voor zowel 'traditioneel linkse' als 'nieuw linkse' partijen gunstig. In de jaren tachtig heeft zich echter een ommekeer voltrokken. Zowel liberale als rechts-populistische stromingen hebben sindsdien het tij mee. Juist in de conservatief-corporatistische staten is die ontwikkeling duidelijk aanwezig. Zonder veel overdrijving kan men constateren dat rechts-populistische partijen de rol van protestpartij van de groenen hebben overgenomen en het politieke debat voor een belangrijk deel bepalen. De LPF en de PVV in Nederland, het Vlaams Blok/Vlaams Belang, het Front National in Frankrijk en de FPÖ in Oostenrijk hebben alle de traditionele partijen in verwarring gebracht, veel meer dan de groene partijen. Zij bekritisieren de gevestigde elites en vooral de sociaal-democratie moet het ontgelden. Inhoudelijk en sociologisch zijn zij de tegenpolen van de groene partijen met hun aanhang van laag opgeleiden en hun cultureel conservatieve standpunten.

Enerzijds hebben de groene partijen in electoraal opzicht nauwelijks last van de opmars van de rechts-populistische partijen, de uitwisseling van kiezers tussen

groene en rechtse partijen is minimaal. Anderzijds is het electorale succes van het rechts-populisme een grote bedreiging voor de groene partijen. Rechts-populistische partijen geven geen blijk van enige betrokkenheid met het milieuvraagstuk (behalve ten aanzien van dierenwelzijn), moeten niets weten van een multi-etnische samenleving en zijn vooral geïnteresseerd in 'law & order'. In het algemeen lijkt veiligheid de meeste mensen momenteel aanmerkelijk meer aan het hart te gaan dan een schoon milieu.

Tegelijkertijd hebben rechts-populistische en groene partijen toch enkele gemeenschappelijke kenmerken. In de eerste plaats is het ledental van beide typen partijen laag vergeleken met dat van de traditionele partijen. In de tweede plaats geven beide in hun profilering het primaat aan de cultuur in plaats van de economie. In de derde plaats hebben ze beide een ambivalente relatie tot de (post)modernisering van de westerse samenlevingen.

In de jaren zeventig beweerde de Amerikaanse politicoloog Inglehart dat zich een 'stille revolutie' in de westerse samenlevingen voltrok waarbij materialistische waarden plaatsmaakten voor postmaterialistische waarden.²⁰ De ontwikkelingen zijn sinds de jaren tachtig echter duidelijk anders verlopen dan Inglehart verwacht (en gehoopt) had. Mondialisering en individualisering hebben niet geleid tot een toenemende populariteit van postmaterialistische waarden maar tot een dominante neo-liberale ideologie. Die ideologie is zo sterk dat in Nederland en Vlaanderen ook de christen-democratische en sociaal-democratische partijen in de praktijk vooral een neo-liberaal beleid uitvoeren. Zeker in Nederland is de verzorgingsstaat ingrijpend 'gereconstrueerd'. Enerzijds richten groene partijen zich op typisch postmoderne waarden als openheid en ontplooiing, anderzijds keren zij zich tegen de schaduwzijden van de thans vrijwel ongeremde technologische en economische ontwikkeling. Maar dat doen de rechts-populistische partijen ook. De rechts-populistische partij spreken vooral die burgers aan die zich bedreigd voelen door de economische, politieke en culturele mondialisering en de afbraak van de verzorgingsstaat. Hun 'oplossingen' zijn echter onzinnig. Enerzijds willen ze het bedrijfsleven, ondernemers en de commercie ruim baan geven, anderzijds verzetten ze zich tegen grootschaligheid, anonimisering en open grenzen. Daarbij realiseren ze zich niet dat de door hen ondersteunde commercialisering juist leidt tot de vernietiging van de 'Gemeinschaft'. Het 'populistische project' is daarom gedoemd te mislukken. Maar dat neemt niet weg dat populistische standpunten een veel groter publiek aanspreken dat vooral bestaat uit lager opgeleiden en dat de groene partijen hier vooralsnog geen antwoord op hebben.

Opmerkelijk genoeg lijkt de Bondsrepubliek Duitsland een uitzondering te zijn op dit patroon. Anders dan in Nederland en Vlaanderen heeft de liberale partij hier

²⁰ Ronald Inglehart, *The silent revolution: changing values and styles among western publics* (Princeton University Press: Princeton, 1977).

geen grote electorale groei doorgemaakt en hebben rechts-populistische partijen als de Republikaner, de NPD en de DVU vooralsnog geen duurzaam succes geboekt, zij het dat het optreden van rechts-radicalen militanten vooral in Oost-Duitsland een probleem is. De kiesdrempel van 5% kan hieraan bijgedragen hebben, maar ook het ‘verleden van Duitsland’ zou hiermee te maken kunnen hebben.²¹

Voor de Nederlandse en Duitse sociaal-democratische partijen ondervinden ook concurrentie ter linkerzijde, van respectievelijk de SP en de Linkspartei. Beide partijen hebben populistische elementen in hun programma en optreden en slagen erin veel lager opgeleiden voor zich te winnen. Het is aannemelijk dat zij hierdoor de groei van rechts-populistische partijen geremd hebben, in Vlaanderen is zo’n rem niet aanwezig. De groene partijen staan in cultureel opzicht tamelijk ver af van de SP en de Linkspartei, die overigens wel de meer activistische groene kiezers en leden aanspreken. De grote vraag is hier of een bondgenootschap kan ontstaan tussen groen en radicaal-links. Daarmee kom ik op de afsluitende vraag wat het toekomstperspectief is van de groene partijen in Nederland, Vlaanderen en Duitsland.

DE TOEKOMST: BUNDELING, BONDGENOOTSCHAP OF LIQUIDATIE

In 1997 schetste Marius de Geus een aantal ‘centrale dilemma’s’ van de groene partijen die nog steeds actueel en voor een deel zelfs nog prangender zijn: fundamentalisme versus realisme; utopisme versus reformisme; groen (duurzaamheid) versus links (gelijkheid); de vrije markteconomie versus staatsingrijpen; groene politiek en democratie (wat te doen als de meerderheid van de kiezers afkerig is van groene politiek?); de rol van de centrale overheid versus decentralisatie.²² In 2007 zijn de groenen realistisch en reformistisch en in economisch opzicht hooguit links van het midden. Ze accepteren de parlementaire democratie en de vrije markteconomie, zij het dat corrigerend overheidsingrijpen – ook van de nati-

21 In ieder geval heeft Duitsland veel radicaler afgerekend met het nationaal-socialisme dan Oostenrijk, waar rechts-radicalen standpunten op veel meer gehoor lijken te kunnen rekenen. Dit heeft te maken met de zogenaamde ‘Vergangenheitsbewältigung’ ofwel de verwerking van het nazi-verleden in Duitsland en Oostenrijk. Het voert in het kader van dit artikel te ver dit thema te behandelen. De belangstellende lezer verwijst ik voor de Oostenrijk naar Wilfried R. Garscha en A. Coligon, ‘Dossier: Oostenrijk 1934-2000. De oorsprong van een ontsporing’ in ‘30-’50. *SOMA Berichtenblad* nr. 35 (2000), 45-68. Hier stelt Garscha dat FPÖ-leider Jörg Haider er niet voor teruggedeinsd is ‘... om niet alleen xenofobe en racistische vooroordelen aan te spreken, maar ook om via het relativeren van de nazi-misdaden stemmen te ronselen. Dat dit ook maar mogelijk is, is het resultaat van de gebrekkige verwerking bij alle drie de politieke partijen van het nationaal-socialisme’ (p. 57). In Duitsland is het niet mogelijk omdat de traditionele partijen daar het nationaal-socialistische verleden veel beter verwerkt hebben.

22 De Geus, *Varianten van groen*, 16-19.

onale staat en van internationale organen – noodzakelijk is. Tegelijkertijd lijken de groenen zich aan de zijlijn van het politieke krachten spel op te houden als een kiesvereniging van maatschappelijk betrokken hoger opgeleiden.

In de conservatief-corporatistische staten lijkt de kloof tussen hoger en lager opgeleiden steeds groter te worden, zeker in cultureel opzicht. In Nederland en Vlaanderen kijken bijvoorbeeld hoofdzakelijk ouderen en hoger opgeleiden naar de publieke omroep, terwijl lager opgeleiden en jongeren massaal de programma's van de commerciële zenders bekijken. Als lager opgeleiden in Nederland stemmen, doen ze dat voor een groot deel op LPF/PVV en SP, terwijl hoger opgeleiden de vvd, GroenLinks en D66 prefereren. De 'volkspartijen' cda en PvdA slagen er steeds minder in hun maatschappelijke brugfunctie te vervullen. Het cda trekt nog maar weinig laagopgeleiden. De PvdA lijkt nu het meest gemengde kiezerspubliek te trekken, maar komt daardoor in een 'spagaat' terecht, bijvoorbeeld ten aanzien van de 'multi-etnische samenleving'. Bij het referendum over de Europese Grondwet stemde in Nederland een zeer grote meerderheid van de lager opgeleiden tegen, terwijl de hoger opgeleiden sterk verdeeld waren.

Als deze 'tweedeling' zich doorzet, is het mogelijk dat er een politieke hergroepering optreedt, langs de lijn cultureel progressief – cultureel conservatief. In Nederland zouden GroenLinks en D66 de kern van een cultureel progressieve partij kunnen vormen; hier zouden de 'liberale leden' van de PvdA en de vrijzinnige minderheid van de vvd zich bij kunnen voegen (ten slotte verklaarde Wouter Bos al eens – in een interview met Gerard van Westerloo in *Vrij Nederland* van 26 juni 2003 – dat Mark Rutte in het geval van invoering van een districtenstelsel kandidaat zou kunnen staan voor een progressieve partij in het district Leiden-West). Dit zou, niet alleen in Nederland, in feite het logische sluitstuk zijn van de ontwikkeling die de groene partijen doorgemaakt hebben. Een dergelijke libertaire partij zou in ieder geval te maken krijgen met het dilemma vrije markteconomie versus staatsingrijpen. Daarnaast zou 'groen' zich daarmee definitief loskoppelen van lager opgeleiden. In Nederland zijn er individuen en groeperingen die zich sterk maken voor zo'n scenario. Te denken valt aan Boris Dittrich, die in 2005 gesprekken voerde om tot een sociaal-liberale partij te komen. Of de socioloog Dick Pels, die pleit voor een 'Sociale Vrijheids Partij' en de mede door Pels opgerichte 'links-liberale denktank' Waterland. De voorzitter van het wetenschappelijk bureau van Groen Links, Bart Snels, verklaarde in dezelfde lijn dat er geen fundamentele verschillen tussen D66 en GroenLinks meer zijn.²³

Een tweede mogelijkheid is dat er een bondgenootschap ontstaat tussen groen en links, destijds het streven van Nederlandse PSP'ers en Duitse Ökosozialisten. Per slot van rekening maken linkse partijen zich veelal sterker voor het milieu dan rechtse. Een gemeenschappelijke grondslag voor 'groen' en 'rood' moet dus te

23 *De Volkskrant*, 21-4-2007.

formuleren zijn. In de praktijk zal het echter lastig zijn een evenwichtige balans te vinden tussen 'gelijkheid' en 'duurzaamheid', terwijl zeker het vraagstuk van de multi-etnische samenleving als een splijtzwam kan werken. Bovendien kan een rood-groene alliantie in weliswaar Duitsland een meerderheid krijgen, in Nederland en Vlaanderen lijkt dit vooralsnog uitgesloten. Een rood-groen bondgenootschap zal in Nederland alleen kans van slagen hebben als de hiervoor genoemde 'linkse oppositie' in GroenLinks in die partij de overhand krijgt maar daar ziet het niet naar uit.

Opheffing van de groene partijen is de laatste en wellicht meest radicale mogelijkheid. Anders dan ten tijde van de vorming van de groene partijen lijken de gevestigde partijen nu in ieder geval open te staan voor groene standpunten en het gevaar van een specifiek groene partij kan nu juist zijn dat 'groen' exclusief aan een bepaalde partij verbonden is. Wellicht zouden de groene activisten hun tijd en energie beter kunnen spenderen door toe te treden tot en actief te worden in grotere partijen. Die mogelijkheid lijkt echter weinig kansrijk, aangezien de groene partijen zich niet in een crisis bevinden en organisaties in het algemeen weinig neiging vertonen zich op te heffen.

In 1999 stelden Lucardie, Van Schuur en Voerman: 'Een toekomstvoorspelling voor GroenLinks klinkt derhalve als een Nederlandse weersvoorspelling voor de lange termijn: af en toe regen, maar ook kans op opklaringen en na een paar dagen misschien meer zon.'²⁴ Een stralende toekomst lijkt inderdaad niet in het verschiep te liggen voor de groene partijen in Duitsland, Vlaanderen en Nederland, de zo vurig gehoopte doorbraak komt maar niet. Een rood-groen bondgenootschap en opheffing lijken vrijwel uitgesloten te zijn, zodat er slechts twee reële mogelijkheden overblijven: doorgaan als betrekkelijk marginale kiesvereniging van 'kosmopolitische' intellectuelen of bundeling van krachten in een libertaire partij. Een links-liberale of sociaal-liberale partij zou ook een kiesvereniging zijn van hoger opgeleiden, maar wellicht meer aanhang en invloed krijgen. Of dat voldoende is om tegenwicht te bieden aan populistische groeperingen en het nog altijd dominante 'groeidenken', is zeer de vraag.

²⁴ Lucardi, *Verloren illusie, geslaagde fusie?*, 186.